

Yeni Gerçekliklerin Gölgesinde Transatlantik İlişkilerinde Yeni Dönem

Doç. Dr. Aylin Ünver Noi*

ABD ve AB arasındaki Transatlantik müttefikliğinin kökleri 12 Mart 1947 tarihinde ABD Başkanı Harry Truman'ın Kongre'de dile getirdiği iç ve dış baskılara karşı özgür ve demokrasi yanlısı milletlere siyasi, askeri ve ekonomik yardım ve desteği amaçlayan Truman Doktrininin uygulamaya konması ve 5 Haziran 1947 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın önerisi olan Marshall Planı olarak bilinen Avrupa kalkınma planı ile atılmıştı. Marshall Planı ABD'nin Avrupa'ya insani ve ekonomik yardımlarını gerçekleştirmesini sağlarken aynı zamanda Avrupa'daki ülkelerin ortaklık içinde beraber yaşamalarını sağlayarak kıtada barışa, Avrupa entegrasyonuna ve Transatlantik ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuş ve serbest ekonomi, kooperatif güvenlik, demokratik dayanışma ve çoktarafli kurumlar üzerine kurulu liberal uluslararası düzeninin ve onun kurumlarının (OEEC-OECD, GATT, Dünya Bankası, IMF, NATO) kurulmasına neden olmuştur. ABD'nin Avrupa'da güçlü

ortaklara ihtiyacı var anlayışı üzerine kurulu bu anlayış 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Komünizmin çöküşü ile değişmemiş ve ABD dış politikasını şekillendirmeye devam etmiştir. (Ikenberry, 2017:3) Ancak Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesi sonrası uygulamaya koyduğu politikalarla Transatlantik ilişkileri ve onun kurduğu liberal dünya düzeninin sona erdiği yönünde uluslararası sistemdeki yeni gerçeklik tartışmaları gündeme geldi. ABD'nin Paris İklim Değişikliği Anlaşması'ndan çıkmasından Trans-Pasifik Ortaklığı'ndan (TTP) çekilmesine, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nı (TTIP) rafa kaldırmasından İran nükleer anlaşması (JCPOA) ve Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması'ndan (INF) çekilmesine, NATO'da yük paylaşımı konusu ve Kuzey Akımı 2 Projesi ile ilgili Almanya'ya yaptığı baskıya ve Brexit'e ve AB entegrasyonunun dağılmasına verdiği desteğe pek çok konu bu açıklamaların yapılmasına katkıda bulunmuştur.

*Haliç Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim üyesi

ABD ve AB arasında gerginliklerin yaşandığı bu dönem Transatlantik ilişkileri açısından aslında bir ilk değil. Bugün gündeme gelen birçok konunun daha önceki Amerikan başkanları tarafından da gündeme getirildiğini, ABD ile AB arasında gerginliğe neden olduğunu söylemek mümkündür. Eski Amerikan başkanlarından Ronald Reagan Sibirya Boru Hattı ya da Yamal Boru Hattı projesi olarak bilinen Sovyetler Birliği ve Batı Avrupa arasındaki doğal gaz projesine karşı bir tutum sergilemiş, Almanya'ya kömür vermeyi teklif etmiş ve bu ülkeyi Sovyetler'le anlaşma yaparsa ABD teknolojisini ihraç eden yabancı şirketlere yaptırımlar uygulamakla tehdit etmiştir. George W. Bush da 2001'de ABD'nin ekonomik olarak olumsuz etkileneceğini söyleyerek ülkesini küresel ısınma ve iklim değişikliğine neden olan karbondioksit emisyonları veya sera gazı salınımlarını azaltmayı hedefleyen Kyoto Protokolü'nden çektiğini açıklamıştır. Donald Trump'ın P5+1 grubunun 2015'te imzaladığı

İran nükleer anlaşması'ndan tek taraflı çekilmesi ve Tahran yönetimine uyguladığı yaptırımların AB tarafından da uygulanmasını istemesi Bill Clinton döneminde bu konuda uygulanan ve ABD ve AB arasında gerilime neden olan politikalar ile benzerlik göstermektedir. NATO'daki yük paylaşımı konusu da Barack Obama tarafından gündeme getirilmiş hatta 2014 tarihine kadar üye devletlerin savunma harcamalarının GSYH'deki paylarını %2'ye çıkaracakları taahhütleri alınmıştı. Bunlara 1956 Süveyş krizi, Vietnam Savaşı, Irak Savaşı gibi farklı dönemlere damgasını vurmuş AB ile ABD arasında yaşanan anlaşmazlık örnekleri de ekleyebiliriz. Ancak bu anlaşmazlıklar bir şekilde çözülerek ilişkiler devam ettirilmiş ve liberal dünya düzeni de onun kurumları da sürdürülebilmiştir. Her ne kadar anlaşmazlıklar olsa da önceki başkanlar AB ile müttefikliğin önemli olduğunu düşünmüştür. Trump yönetimi ile değişen bu anlayış "Amerika ilk" dış politikasına dönüşmüştü. Bu anlayışın ABD'yi izole ettiği ve

hasımlarına karşı daha korunmasız yaptığını düşünen Biden yönetimi 20 Ocak itibari ile ABD dış politikasına yön verecek.

ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Trump'ın "Amerikalılar beni ABD'yi tekrar büyük yapmam için seçti" cümlesi ile yer alan anlayışın Joe Biden'ın Başkanlık kampanyasında kullandığı "Build back better" yani "daha iyi inşa et" anlayışı ile yer değiştireceği sinyalleri Başkanlık seçildikten sonra yapmış olduğu atamalar ve görevlendirmelerle kendini göstermektedir. Çoktarafılığın savunucusu ve uluslararası kurumlara onların güçlendirilmesine önem veren Anthony Blinken'ın Dışişleri Bakanı olarak atanması, İklim Değişikliği ile mücadele konusunda

yetkin bir isim olan ve ABD'de bu konuda ciddi işlere imza atmış John Kerry'nin görevlendirilmesinde ABD'nin çoktarafılık ve işbirliklerinden çıkararak ve liberal dünya düzeni ve onun kurumlarının geleceğinin sorgulanmasına neden olan bir dönemin Trump yönetimi ile geride kaldığı Biden ile ABD'nin çoktarafılığa bir dönüş yaptığını bu atamalardan ve Dünya Sağlık Örgütü gibi kurumlara ve İklim Değişikliği anlaşmasına döneceğini açıklamasından (Noi, 2020) ve 5+1 ve İran arasında yapılan Kapsamlı Nükleer Antlaşmaya ABD'nin döneceğinin sinyallerinin verilmesinden anlayabiliriz.

Müttefiklerini bağımlı devlet (client state) olarak değil ortakları (partner) olarak gören daha önceki ABD yöne-

timleri müttefikleri arasında uzlaşma sağlamanın Amerika'nın çıkarına olduğu düşüncesindeydi. Bu anlayışa göre uzlaşma içerisindeki güçlü müttefikleri ile ABD'nin daha güçlü olacağı inancı vardı. Trump döneminde terk edilen bu anlayışa Biden yönetimi ile dönüleceği sinyalleri verilmeye başladı. NATO'nun orta ve doğu Avrupa üye devletlerini ve Ukrayna gibi ortaklarının güvenliğinin Rusya tarafından tehdit edildiği algısı ve bu bölgedeki müttefiklerini ve ortaklarını Rusya'ya karşı destekleyeceği sinyali ABD Başkanı Joe Biden'ın Belarus'un muhalefet lideri Svetlana Tikhonovskaya'yı 20 Ocak 2020 tarihindeki göreve başlama seramonisine davet etmesi ile daha netleşmiştir. (Blank, 2020) Bu da bize yeni ABD yönetimi ile Rusya'nın eski Sovyet bölgesinde yeniden hegemonya kurma planları karşısında hem daha güçlü bir Transatlantik ittifakı ve NATO göreceğimizi hem de ABD dış politika yapımında da demokrasi ve insan hakları ihlalleri konusunun ciddi bir şekilde ele alınacağını göstermektedir.

ABD Başkanı Joe Biden'ın geçtiğimiz günlerde Çin'in megaticaret anlaşması - Bölgesel Kapsayıcı Ekonomik Ortaklık - RCEP'yi anons etmesi ile ABD'nin ticarete kuralları yazmada öncü rol oynayabileceğini hem kendisinin hem de demokrasi gibi ortak değerlere ve büyük ticari kapasiteye sahip olan diğer demokrasilerle yapabileceği işbirliğine vurgu yaparak dile getirdi. (Bacchus, 2020) Biden'ın bu açıklaması aklımıza bu soruyu getiriyor: AB ve ABD arasında mü-

zakereleri uzunca yıllar süren ve belli bir noktaya gelen mega serbest ticaret anlaşması Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı - TTIP dünya ticaretinin kural koyucu anlaşması olarak lanse edilen bu anlaşma acaba Biden yönetimi ile tekrar canlandırılacak mı? AB-ABD arasında serbest ticareti kurması ve dünya ticaretine yön vereceği düşünülen bu anlaşma Trump yönetimi ile rafa kaldırılmıştı. İşsizliği azaltma ve istihdam yaratarak ABD ekonomisini düzeltme vaatleri olan Biden yönetimi ABD'de zengin kesimden kesilen vergiyi artırarak Amerikan mal ve hizmetlerinin devlet tarafından satın alınmasını teşvik edecek fonlarla alt yapı, eğitim ve sağlık gibi sektörler öncelik vererek ekonomiyi canlandırma, yatırımı ABD'ye yapmayı ve istihdam yaratmayı planlıyor. Hem de tüm bunları 2050'ye kadar sıfır karbon salınımlı temiz enerjili ekonomiye geçiş planlaması içinde gerçekleştirerek. Ancak Biden yönetimi ekonomiyi iyileştirme planlarını Kovid-19 ile mücadele ve yeni altyapı yatırımlarını ön plana alarak ticareti ve onun gerekliliği olan uluslararası ticaret anlaşmaları yapmak için müzakereleri şimdilik geri planda bırakacak bir yaklaşımın sinyallerini kampanyadaki vaatlerinde zaten dile getirmişti. Trump döneminde ortaya çıkan bu yeni gerçeklik yani çoktarafli serbest ticaret anlaşmalarından çıkma ve serbest ticarete mesafeli durma ve Çin ile ticaret savaşlarına varacak bir korumacı politika izleme yaklaşımından çıkma süreci ABD'deki içe dönük süreç at-

latıldıktan sonra aşamalı gerçekleştirilecek gibi görünüyor.

Aslında AB'nin Asya'ya kıyasla ABD için ikinci plana atılma süreci Obama döneminde başlamış Trump yönetimi ile devam etmişti. Transatlantik müttefikleri tarafından da hassasiyet ile izlenen bu sürecin şimdilik değişmeyeceğini ABD dış politikası yapımında önceliğin Çin ve Asya olacağını ancak bunun Transatlantik ilişkileri ve müttefikleri de kapsayarak onlarla ortak değerleri üzerinden şekillendirilen düzenin ön plana çıkarılarak ve hepsinin ötesinde AB ile ilişkileri tekrardan rayına sokarak gerçekleştirileceğini söyleyebiliriz. Ancak Biden yönetiminde Trump döneminde ortaya çıkan tüm bu yeni gerçekliklere rağmen eski düzenin gereklerini bu yeni gerçekliğe adapte etme sürecine şahitlik edebiliriz.

Bu yeni dönemde salgın hastalıklardan dijitalleşmenin ekonomilere olumsuz etkisine iklim değişikliğinden daha pek çok zorlukla mücadelede verecekleri cevap hem Transatlantik müttefikliğinin hem de Transatlantik müttefiklerinin kurduğu Liberal uluslararası dünya düzeninin zorluklarla mücadele edebilme ve adapte olabilme gücünü yani ne kadar resilient olduklarını test edecek. Trump yönetiminin transactional yaklaşımının yerini ise Biden yönetiminden beklenen değerler bazlı dönüşümü öngören bir yaklaşımın

değişen dünyada nasıl gerçekleştirileceğini ve müttefikleri ile güveni tekrar inşa etmeyi, mevcut uluslararası kurumları tekrar güçlendirmeyi ve iyileştirmeyi kısaca çoktarafılığa dönüşü ve kuralları baz alan dış politika anlayışını önceleyen bir Biden yönetimi ve onun yeni gerçeklikler gölgesinde Transatlantik ilişkilerdeki yeni dönemine tanık olacağız.

Sözü Geçen Çalışmalar

Bacchus, J. (24 Kasım 2020), America cannot afford a timeout on trade, The Hill,

<https://thehill.com/opinion/international/527101-america-cannot-afford-a-timeout-on-trade>

Blank, S. (30 Kasım 2020), Biden's First Decision, The Hill,

<https://thehill.com/opinion/international/528029-bidens-first-decision>

Ikenberry, John G. (Mayıs/Haziran 2017) The Plot against American Foreign Policy: Can the Liberal Order Survive? Foreign Affairs, Cilt. 96, No.3., s. 3

Noi, A.Ü. (5 Aralık 2020), Biden Victory, Vaccine and an Anniversary: Good Karma for the Mediterranean?, The Hill,<https://thehill.com/opinion/international/528903-biden-victory-vaccine-and-an-anniversary-good-karma-for-the>